Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ένατο τμήμα)

της 22ας Οκτωβρίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Διαδικασία πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας – Έννοια του "τεχνικού κανόνα" – Υποχρέωση των κρατών μελών να γνωστοποιούν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάθε σχέδιο τεχνικού κανόνα – Μη αντιτάξιμο του μη γνωστοποιηθέντος κανόνα έναντι των ιδιωτών – Μη εφαρμογή στους παρέχοντες υπηρεσίες»

Στην υπόθεση C-275/19,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Supremo Tribunal de Justiça (Ανώτατο Δικαστήριο, Πορτογαλία) με απόφαση της 21ης Μαρτίου 2019, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 2 Απριλίου 2019, στο πλαίσιο της δίκης

Sportingbet PLC,

Internet Opportunity Entertainment Ltd

κατά

Santa Casa da Misericórdia de Lisboa

παρισταμένων των:

Sporting Clube de Braga,

Sporting Clube de Braga – Futebol SAD,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ένατο τμήμα),

συγκείμενο από τους N. Piçarra, πρόεδρο τμήματος, S. Rodin (εισηγητή) και K. Jürimäe, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 18ης Ιουνίου 2020,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Sportingbet PLC, εκπροσωπούμενη από τον B. Mendes και την S. Ribeiro Mendes, advogados,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πορτογαλική.

– η Internet Opportunity Entertainment Ltd, εκπροσωπούμενη από τους L. Marçal και M. Mendes Pereira, advogados,

– η Santa Casa da Misericórdia de Lisboa, εκπροσωπούμενη από τις S. Estima Martins και T. Alexandre και τον P. Faria, advogados,

– η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους L. Inez Fernandes και J. Gomes de Almeida, καθώς και από τις A. Pimenta, P. Barros da Costa και A. Silva Coelho,

– η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις L. Van den Broeck, M. Jacobs και C. Pochet, επικουρούμενες από τους P. Vlaemminck και R. Verbeke, advocaten,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον G. Braga da Cruz και από την M. Jáuregui Gómez,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1, σημείο 11, και του άρθρου 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/34/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών (ΕΕ 1998, L 204, σ. 37), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 98/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 1998 (ΕΕ 1998, L 217, σ. 18) (στο εξής: οδηγία 98/34).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Sportingbet PLC και Internet Opportunity Entertainment Ltd (στο εξής: IOE) και, αφετέρου, της Santa Casa da Misericórdia de Lisboa (στο εξής: Santa Casa) σχετικά με τη νομιμότητα της διαδικτυακής εκμετάλλευσης, από τις Sportingbet και IOE, τυχερών και χρηματικών παιγνίων, καθώς και της προωθήσεως της δραστηριότητας αυτής στην Πορτογαλία.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 83/189

3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 83/189/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Μαρτίου 1983, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών (ΕΕ 1983, L 109, σ. 8), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 88/182/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1988 (ΕΕ 1988, L 81, σ. 75) (στο εξής: οδηγία 83/189), ορίζει τα εξής:

«Κατά την έννοια της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

1) “τεχνικές προδιαγραφές”, οι προδιαγραφές που περιέχονται σε έγγραφο με το οποίο ορίζονται τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά ενός προϊόντος, όπως η ποιοτική στάθμη, η απόδοση, η ασφάλεια, οι διαστάσεις, καθώς και οι προδιαγραφές που ισχύουν για το προϊόν όσον αφορά την ορολογία, τα σύμβολα, τις δοκιμές και μεθόδους δοκιμής, τη συσκευασία, το μαρκάρισμα και το ετικετάρισμα καθώς και οι μέθοδοι και διαδικασίες παραγωγής για τα γεωργικά προϊόντα, όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 38 παράγραφος 1 της συνθήκης, για τα προϊόντα που προορίζονται για τη διατροφή ανθρώπων ή ζώων, καθώς και για τα φάρμακα […]·

[…]

5) “τεχνικός κανόνας”, οι τεχνικές προδιαγραφές, συμπεριλαμβανομένων των διοικητικών διατάξεων που ισχύουν γι’ αυτές, η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική, de jure ή de facto, για την εμπορία ή χρησιμοποίηση σε Κράτος μέλος ή σε μεγάλο τμήμα του κράτους αυτού, με εξαίρεση τις προδιαγραφές που ορίζονται από τις αρχές τοπικής αυτοδιοίκησης·

[…]».

4 Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Τα Κράτη μέλη αμέσως ανακοινώνουν στην Επιτροπή κάθε σχέδιο τεχνικού κανόνα, εκτός αν πρόκειται απλώς για πιστή εισαγωγή διεθνούς ή ευρωπαϊκού προτύπου, οπότε αρκεί μια απλή ενημέρωση σχετικά με το εν λόγω πρότυπο. Επίσης, απευθύνουν στην Επιτροπή σύντομη ανακοίνωση των λόγων που καθιστούν αναγκαία την κατάρτιση ενός τέτοιου τεχνικού κανόνα, εκτός αν οι λόγοι αυτοί εμφαίνονται ήδη στο σχέδιο.

[…]»

Η οδηγία 98/34

5 Το άρθρο 1 της οδηγίας 98/34 προβλέπει τα εξής:

«Κατά την έννοια της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

[…]

2) “υπηρεσία”: οποιαδήποτε υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών, ήτοι κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν προσωπικής επιλογής ενός αποδέκτη υπηρεσιών.

Για τους σκοπούς του παρόντος ορισμού, νοείται με τον όρο:

– “εξ αποστάσεως”: υπηρεσία που παρέχεται χωρίς τα συμβαλλόμενα μέρη να είναι ταυτόχρονα παρόντα,

– “με ηλεκτρονικά μέσα”: υπηρεσία που παρέχεται στην αφετηρία της και γίνεται αποδεκτή στον προορισμό της μέσω εξοπλισμών ηλεκτρονικής επεξεργασίας (συμπεριλαμβανομένης της ψηφιακής συμπίεσης) ή αποθήκευσης δεδομένων και η οποία παρέχεται, διαβιβάζεται και λαμβάνεται εξ ολοκλήρου μέσω τηλεφωνικής γραμμής, ραδιοφωνικής μετάδοσης, οπτικής ίνας ή με άλλα ηλεκτρομαγνητικά μέσα,

– “κατόπιν συγκεκριμένης παραγγελίας ενός αποδέκτη υπηρεσιών”: υπηρεσία που παρέχεται με μετάδοση δεδομένων κατόπιν συγκεκριμένης παραγγελίας.

[…]

3) “Τεχνική προδιαγραφή”: η προδιαγραφή που περιέχεται σε έγγραφο στο οποίο ορίζονται τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά ενός προϊόντος, όπως τα επίπεδα ποιότητας ή ιδιότητες χρήσης, η ασφάλεια, οι διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων που ισχύουν για το προϊόν όσον αφορά την ονομασία πώλησης, την ορολογία, τα σύμβολα, τις δοκιμές και τις μεθόδους δοκιμής, τη συσκευασία, τη σήμανση και το ετικετάρισμα, καθώς και τις διαδικασίες αξιολόγησης της πιστότητας.

[…]

4) “Άλλη απαίτηση”: απαίτηση, εκτός των τεχνικών προδιαγραφών, επιβαλλόμενη σε ένα προϊόν, ιδίως για λόγους προστασίας των καταναλωτών ή του περιβάλλοντος, η οποία αφορά τον κύκλο ζωής του προϊόντος μετά τη διάθεσή του στην αγορά, όπως οι συνθήκες χρησιμοποίησης, ανακύκλωσης, επαναχρησιμοποίησης ή εξάλειψής του, εφόσον οι συνθήκες αυτές μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά τη σύνθεση ή τη φύση του προϊόντος, ή την εμπορία του.

5) “κανόνας σχετικά με τις υπηρεσίες”: απαίτηση γενικής φύσεως σχετικά με την πρόσβαση στις δραστηριότητες των υπηρεσιών που περιγράφονται στο σημείο 2 και στην άσκησή τους, ειδικότερα διατάξεις για τους παρέχοντες υπηρεσίες, τις υπηρεσίες και τον αποδέκτη των υπηρεσιών, εξαιρουμένων των κανόνων που δεν αναφέρονται ειδικά στις υπηρεσίες που ορίζονται στο ίδιο σημείο.

[…]

Για τους σκοπούς του παρόντος ορισμού:

– ένας κανόνας θεωρείται ότι αφορά ειδικά τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών όταν, αν ληφθεί υπόψη η αιτιολογία και το κείμενό του, έχει συγκεκριμένο σκοπό και αντικείμενο, είτε εξ ολοκλήρου είτε σε επί μέρους διατάξεις, να ρυθμίσει με σαφή και εύστοχο τρόπο τις υπηρεσίες αυτές,

– ένας κανόνας δεν θεωρείται ότι αφορά ειδικά τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών όταν αφορά τις υπηρεσίες αυτές μόνον κατά συνεκδοχή ή κατά σύμπτωση.

[…]

11) “τεχνικός κανόνας”: τεχνική προδιαγραφή ή άλλη απαίτηση ή κανόνας σχετικά με τις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των οικείων διοικητικών διατάξεων των οποίων η τήρηση είναι υποχρεωτική de jure ή de facto, για την εμπορία, την παροχή υπηρεσιών, την εγκατάσταση ενός

φορέα παροχής υπηρεσιών ή τη χρήση σε κράτος μέλος ή σε σημαντικό τμήμα του κράτους αυτού, όπως επίσης, με την επιφύλαξη των οριζομένων στο άρθρο 10, οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις των κρατών μελών που απαγορεύουν την κατασκευή, εισαγωγή, εμπορία ή χρήση ενός προϊόντος και την παροχή ή χρήση μιας υπηρεσίας ή την εγκατάσταση για την παροχή των υπηρεσιών αυτών.

[…]»

6 Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα ακόλουθα:

«Με την επιφύλαξη του άρθρου 10, τα κράτη μέλη γνωστοποιούν πάραυτα στην Επιτροπή κάθε σχέδιο τεχνικού κανόνα, εκτός εάν πρόκειται απλώς για αυτούσια μεταφορά ενός διεθνούς ή ευρωπαϊκού προτύπου, οπότε αρκεί μια απλή πληροφόρηση ως προς το συγκεκριμένο πρότυπο· επίσης, απευθύνουν στην Επιτροπή κοινοποίηση σχετικά με τους λόγους για τους οποίους είναι αναγκαία η θέσπιση ενός τέτοιου τεχνικού κανόνα, εκτός εάν οι λόγοι αυτοί συνάγονται ήδη από το ίδιο το σχέδιο.

Εάν χρειαστεί, τα κράτη μέλη κοινοποιούν ταυτοχρόνως –εάν δεν το έχουν ήδη διαβιβάσει με κάποια προηγούμενη γνωστοποίησή τους– το κείμενο των βασικών, νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων που αφορούν κατά κύριο και άμεσο τρόπο τον τεχνικό κανόνα, εφόσον η γνώση του κειμένου αυτού είναι αναγκαία για να εκτιμηθεί η εμβέλεια του σχεδίου τεχνικού κανόνα.

[…]»

Η οδηγία 98/48

7 Οι αιτιολογικές σκέψεις 7 και 8 της οδηγίας 98/48 έχουν ως εξής:

«(7) ότι οι υπάρχουσες εθνικές νομοθεσίες που ισχύουν για τις σημερινές υπηρεσίες θα πρέπει να μπορέσουν να προσαρμοστούν στις νέες υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών, είτε για να διασφαλιστεί η καλύτερη προστασία του γενικού συμφέροντος είτε, αντίθετα, για να απλοποιηθούν οι νομοθεσίες αυτές σε περίπτωση που η εφαρμογή τους είναι υπερβολικά δυσανάλογη με τους επιδιωκόμενους στόχους·

(8) ότι, χωρίς συντονισμό σε κοινοτικό επίπεδο, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν από τη νομοθετική αυτή διαδικασία, την προβλεπόμενη σε εθνικό επίπεδο, εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών και στην ελευθερία εγκατάστασης, με αποτέλεσμα την ανακατάτμηση της εσωτερικής αγοράς, ένα υπερβολικό όγκο κανονιστικών ρυθμίσεων και νομοθετικές ανακολουθίες».

Το πορτογαλικό δίκαιο

8 Η Decreto-Lei nº 422/89 (πράξη νομοθετικού περιεχομένου 422/89) της 2ας Δεκεμβρίου 1989 (*Diário da República* I, σειρά I-A, αριθ. 277, της 2ας Δεκεμβρίου 1989), όπως τροποποιήθηκε από την Decreto-Lei nº 10/95 (πράξη νομοθετικού περιεχομένου 10/95) της 19ης Ιανουαρίου 1995 (στο εξής: πράξη νομοθετικού περιεχομένου 422/89), προβλέπει στο άρθρο 3, με τίτλο «Ζώνες παιγνίων», τα εξής:

«1 – Η εκμετάλλευση και η διενέργεια τυχερών ή χρηματικών παιγνίων επιτρέπονται μόνο σε καζίνα που υφίστανται εντός μονίμων ή προσωρινών ζωνών παιγνίων, οριζόμενων με πράξη νομοθετικού περιεχομένου, ή εκτός των ζωνών αυτών, στις προβλεπόμενες στα άρθρα 6 έως 8 περιπτώσεις.

2 – Για την εκμετάλλευση και τη διενέργεια τυχερών παιγνίων, ιδρύονται ζώνες παιγνίων στις περιοχές Açores, Algarve, Espinho, Estoril, Figueira da Foz, Funchal, Porto Santo, Póvoa de Varzim, Tróia και Vidago-Pedras Salgadas.

3 – Η ελάχιστη απόσταση προστασίας όσον αφορά τον ανταγωνισμό μεταξύ καζίνων σε ζώνες τυχερών παιγνίων καθορίζεται, κατά περίπτωση, με κανονιστική πράξη εφαρμογής η οποία προσδιορίζει τους όρους εκάστης παραχωρήσεως.

4 – Δυνάμει αδείας του αρμόδιου μέλους της Κυβερνήσεως, κατόπιν γνωμοδοτήσεως της Inspecção-Geral de Jogos [γενικής επιθεωρήσεως παιγνίων], οι επιχειρήσεις στις οποίες έχει παραχωρηθεί η εκμετάλλευση των ζωνών παιγνίων μπορούν να επιλέξουν να ασκήσουν δραστηριότητα εκμετάλλευσης αιθουσών μπίνγκο που πληρούν τους κανονιστικούς όρους, υπαγόμενων στο ίδιο καθεστώς που εφαρμόζεται στα καζίνα, αλλά κείμενων εκτός των καζίνων, εφόσον οι αίθουσες αυτές ευρίσκονται στο έδαφος του δήμου εντός του οποίου κείνται τα εν λόγω καζίνα.»

9 Το άρθρο 6 της εν λόγω πράξης νομοθετικού περιεχομένου, με τίτλο «Εκμετάλλευση τυχερών παιγνίων σε πλοία ή αεροσκάφη», ορίζει τα εξής:

«1 – Το αρμόδιο μέλος της Κυβερνήσεως δύναται, κατόπιν γνωμοδοτήσεως της γενικής επιθεωρήσεως παιγνίων και της Direcção-Geral do Turismo [γενικής διευθύνσεως τουρισμού], να επιτρέψει, για ορισμένο χρονικό διάστημα, την εκμετάλλευση και διενέργεια τυχερών ή χρηματικών παιγνίων επί πλοίων ή αεροσκαφών νηολογημένων στην Πορτογαλία όταν αυτά βρίσκονται εκτός της εθνικής επικράτειας.

2 – Η εκμετάλλευση της κατά την προηγούμενη παράγραφο δραστηριότητας μπορεί να ανατεθεί μόνο σε επιχειρήσεις που είναι ιδιοκτήτριες ή ναυλώτριες εθνικών πλοίων ή αεροσκαφών ή σε επιχειρήσεις στις οποίες έχει παραχωρηθεί η εκμετάλλευση των ζωνών παιγνίων, κατόπιν αδείας τους.

3 – Η αδειοδοτηθείσα συμφώνως προς το παρόν άρθρο εκμετάλλευση και διενέργεια τυχερών παιγνίων διέπονται από τους κανόνες που ισχύουν για τη διεξαγωγή τους σε καζίνα. Το αρμόδιο μέλος της Κυβερνήσεως καθορίζει, με υπουργική απόφαση, τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται.»

10 Το άρθρο 7 της εν λόγω πράξης νομοθετικού περιεχομένου, με τίτλο «Εκμετάλλευση, εκτός των καζίνων, τυχερών παιγνίων, πλην των επιτραπέζιων, και παιγνιομηχανημάτων», προβλέπει τα εξής:

«1 – Ενόψει εκδηλώσεων μείζονος τουριστικού ενδιαφέροντος, το αρμόδιο μέλος της Κυβερνήσεως δύναται, κατόπιν γνωμοδοτήσεως της γενικής επιθεωρήσεως παιγνίων και της γενικής διευθύνσεως τουρισμού, να επιτρέψει την εκμετάλλευση και διενέργεια, εκτός των καζίνων, τυχερών παιγνίων πλην των επιτραπέζιων.

2 – Στους τόπους στους οποίους η κύρια δραστηριότητα είναι ο τουρισμός, το αρμόδιο μέλος της Κυβερνήσεως δύναται, κατόπιν γνωμοδοτήσεως της γενικής επιθεωρήσεως παιγνίων και της γενικής διευθύνσεως τουρισμού, να επιτρέψει την εκμετάλλευση και διενέργεια τυχερών ή χρηματικών παιγνίων μέσω παιγνιομηχανημάτων σε ξενοδοχειακές ή βοηθητικές εγκαταστάσεις οι οποίες έχουν τα χαρακτηριστικά και τις διαστάσεις που ορίζονται με κανονιστική πράξη εφαρμογής.

3 – Οι κατά τις προηγούμενες παραγράφους άδειες μπορούν να χορηγηθούν μόνο στην επιχείρηση στην οποία έχει παραχωρηθεί η εκμετάλλευση της ζώνης παιγνίων και το καζίνο της οποίας ευρίσκεται εγγύτερα στον τόπο εκμετάλλευσης, σε ευθεία γραμμή, υπό την επιφύλαξη της διατάξεως του άρθρου 3, παράγραφος 3.

4 – Η υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στις προηγούμενες παραγράφους εκμετάλλευση και διενέργεια τυχερών παιγνίων διέπονται από τους κανόνες που ισχύουν για τη διεξαγωγή τους σε καζίνα. Με υπουργική απόφαση καθορίζονται οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την εν λόγω εκμετάλλευση και διεξαγωγή.»

11 Το άρθρο 8 της ίδιας πράξης νομοθετικού περιεχομένου, με τίτλο «Παίγνια μπίνγκο», ορίζει τα εξής:

«Επιτρέπεται επίσης η εκμετάλλευση και διενέργεια παιγνίων μπίνγκο σε συγκεκριμένες αίθουσες, υπό τους καθοριζόμενους στην ισχύουσα ειδική νομοθεσία όρους, εκτός των δήμων στους οποίους είναι εγκατεστημένα τα καζίνα και των όμορων δήμων.»

12 Το άρθρο 9 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 422/89, το οποίο φέρει τον τίτλο «Καθεστώς παραχωρήσεως», ορίζει τα εξής:

«Το δικαίωμα εκμετάλλευσης τυχερών παιγνίων ανήκει στο Δημόσιο και μπορεί να ασκείται αποκλειστικά από επιχειρήσεις συσταθείσες υπό μορφή ανώνυμης εταιρίας στις οποίες η κυβέρνηση αναθέτει την αντίστοιχη διοικητική σύμβαση παραχωρήσεως, εξαιρουμένων των περιπτώσεων του άρθρου 6, παράγραφος 2.»

13 Η Decreto-Lei nº 282/2003 (πράξη νομοθετικού περιεχομένου 282/2003) της 8ης Νοεμβρίου 2003 (*Diário da República* I, σειρά A, αριθ. 259, της 8ης Νοεμβρίου 2003) προβλέπει στο άρθρο 2, με τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», τα εξής:

«Η Santa Casa […], διά του Departamento de Jogos [τμήματος παιγνίων], εκμεταλλεύεται κατ' αποκλειστικότητα την κατά το προηγούμενο άρθρο δραστηριότητα στο σύνολο της εθνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων του φάσματος ραδιοσυχνοτήτων, του επίγειου αναλογικού και ψηφιακού ερτζιανού φάσματος, του Διαδικτύου και οιουδήποτε άλλου δημόσιου δικτύου τηλεπικοινωνιών, σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν έκαστο εκ των παιγνίων καθώς και σύμφωνα με την Decreto-Lei nº 322/91 [πράξη νομοθετικού περιεχομένου 322/91] της 26ης Αυγούστου 1991.»

14 Το άρθρο 3 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 282/2003, το οποίο φέρει τον τίτλο «Σύμβαση παιγνίου», ορίζει τα εξής:

«1 – Η σύμβαση παιγνίου συνάπτεται απευθείας μεταξύ του παίκτη και του τμήματος παιγνίων της Santa Casa […] με ή χωρίς την παρέμβαση ενδιάμεσων.

2 – Ως σύμβαση παιγνίου νοείται η σύμβαση εκείνη δυνάμει της οποίας ένα από τα μέρη, έναντι καταβολής ορισμένου ποσού, αγοράζει αριθμούς ή προβλέψεις με τα οποία αποκτά, ως αντάλλαγμα, την πιθανότητα αποκομίσεως κέρδους, σταθερού ή μεταβλητού ποσού, από το άλλο μέρος, αναλόγως του αποτελέσματος πράξεως η οποία βασίζεται αποκλειστικώς ή κυρίως στην τύχη και σύμφωνα με προκαθορισμένους κανόνες.

[…]»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

15 Η Sportingbet είναι εταιρία που ασχολείται με την εκμετάλλευση, με ηλεκτρονικά μέσα, τυχερών παιγνίων, άλλων συγγενών μεθόδων διεξαγωγής τέτοιων παιγνίων, αμοιβαίων στοιχημάτων και λαχειοφόρων αγορών. Η εταιρία αυτή κατέχει τον ιστότοπο www.sportingbet.com, ο οποίος προσφέρει στους χρήστες τη δυνατότητα συμμετοχής σε τέτοιου είδους παίγνια. Ο ιστότοπος υπάρχει και στην πορτογαλική γλώσσα, η οποία και εμφανίζεται αυτόματα για όλους τους χρήστες που βρίσκονται στην Πορτογαλία.

16 Η IOE είναι η επιχείρηση που διαχειρίζεται τον ιστότοπο www.sportingbet.com, προσηκόντως εντεταλμένη από τη Sportingbet.

17 Η Sportingbet παραχώρησε στην IOE άδεια καταχωρίσεως στο όνομά της και χρήσεως προς όφελός της των ονομάτων τομέα sportingbet.com και sportingbetplc.com, καθώς και των εμπορικών σημάτων Global Sportsbook & Casino sportingbet και sportingbet.

18 Η Santa Casa είναι νομικό πρόσωπο διοικητικής δημόσιας ωφέλειας, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, το οποίο ασκεί δραστηριότητες δημοσίου συμφέροντος. Η Πορτογαλική Δημοκρατία της χορήγησε το αποκλειστικό δικαίωμα να εκμεταλλεύεται πολλαπλά παίγνια και να οργανώνει αμοιβαία στοιχήματα, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα.

19 Ο Sporting Clube de Braga (στο εξής: SC Braga) είναι αθλητικός σύλλογος που συμμετέχει σε αθλητικούς αγώνες σε διάφορους τομείς, όπως το ποδόσφαιρο.

20 Η Sporting Clube de Braga – Futebol SAD (στο εξής: SC Braga SAD) είναι εταιρία συσταθείσα για τη διαχείριση του επαγγελματικού ποδοσφαίρου του SC Braga, η ομάδα του οποίου συμμετείχε, κατά την περίοδο 2006/2007, στο πρωτάθλημα της πρώτης κατηγορίας επαγγελματικού ποδοσφαίρου της Πορτογαλίας.

21 Η IOE και η SC Braga SAD συνήψαν σύμβαση χορηγίας για τις αγωνιστικές περιόδους 2006/2007 και 2007/2008, με αντικείμενο τη διαφήμιση και την προώθηση της δραστηριότητας της Sportingbet. Η διαφημιστική αυτή εκστρατεία, την οποία πραγματοποίησαν ο SC Braga και η SC Braga SAD, προέβλεπε τη δημοσίευση του λογότυπου της Sportingbet, καθώς και μιας εικόνας όπου αναγραφόταν «www.sportingbet.com». Οι εικόνες αυτές αναρτήθηκαν στον ιστότοπο του SC Braga, μαζί με έναν άμεσο σύνδεσμο προς τον ιστότοπο της Sportingbet. Επιπλέον, η ομάδα επαγγελματικού ποδοσφαίρου του SC Braga έφερε τον λογότυπο της Sportingbet στον εξοπλισμό της σε έναν φιλικό αγώνα.

22 Η Santa Casa άσκησε αγωγή κατά των SC Braga, SC Braga SAD, Sportingbet και IOE, με την οποία ζήτησε, μεταξύ άλλων, να κηρυχθεί άκυρη η εν λόγω σύμβαση χορηγίας, να κηρυχθεί παράνομη η δραστηριότητα της Sportingbet στην Πορτογαλία, καθώς και η διαφήμιση της δραστηριότητας αυτής, να υποχρεωθεί η εταιρία αυτή να απέχει από την εκμετάλλευση των λαχειοφόρων αγορών και αμοιβαίων στοιχημάτων στην Πορτογαλία, να απαγορευθεί στους εναγόμενους κάθε διαφήμιση ή προώθηση του ιστοτόπου www.sportingbet.com και να υποχρεωθούν αυτοί να της καταβάλουν αποζημίωση για τις ζημίες που της προξένησαν οι παράνομες δραστηριότητές τους.

23 Με την πρωτόδικη απόφαση έγινε εν μέρει δεκτή η αγωγή της Santa Casa. Συναφώς, αποφασίστηκε, μεταξύ άλλων, να γίνουν δεκτά στο σύνολό τους τα τρία πρώτα αιτήματα της Santa Casa που διαλαμβάνονται στην προηγούμενη σκέψη, να γίνει δεκτό το τέταρτο αίτημα της Santa Casa, αλλά μόνο σε σχέση με τη Sportingbet και την IOE, και να μη γίνει δεκτό το αίτημα αποζημιώσεως της ενάγουσας.

24 Η Sportingbet και η IOE άσκησαν έφεση κατά της πρωτόδικης αποφάσεως ενώπιον του Tribunal da Relação de Guimarães (εφετείου Guimarães, Πορτογαλία). Με απόφαση της 7ης Απριλίου 2016, το ως άνω δικαστήριο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση.

25 Ως εκ τούτου, η Sportingbet και η IOE άσκησαν αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ζητώντας την αναίρεση της αποφάσεως αυτής. Η IOE ζήτησε επίσης από το Supremo Tribunal de Justiça (Ανώτατο Δικαστήριο, Πορτογαλία) να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

26 Με απόφαση της 16ης Μαρτίου 2017, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο δέκα προδικαστικά ερωτήματα. Με το όγδοο, το ένατο και το δέκατο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν οι τεχνικοί κανόνες τους οποίους προβλέπει η κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους, όπως οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου 422/89 και 282/2003, και τους οποίους το εν λόγω κράτος μέλος δεν γνωστοποίησε στην Επιτροπή, έχουν εφαρμογή στους ιδιώτες.

27 Με διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 2017, Sportingbet και Internet Opportunity Entertainment (C-166/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2017:790), το Δικαστήριο έκρινε προδήλως απαράδεκτα το όγδοο, το ένατο και το δέκατο ερώτημα, με το σκεπτικό ότι δεν ήταν σε θέση να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά, δεδομένου ότι δεν διέθετε τα απαραίτητα στοιχεία για τη ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.

28 Η ΙΟΕ ζήτησε να υποβληθούν εκ νέου στο Δικαστήριο το όγδοο, το ένατο και το δέκατο ερώτημα που υποβλήθηκαν στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω διάταξη, περιλαμβάνοντας όμως, αυτή τη φορά, τα στοιχεία που έλειπαν από την προηγούμενη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Η Santa Casa ζήτησε την απόρριψη της νέας αυτής αιτήσεως.

29 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τα εν λόγω ερωτήματα εξακολουθούν να είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης και ότι η απάντηση σε αυτά παραμένει αβέβαιη.

30 Συγκεκριμένα, κατά το αιτούν δικαστήριο, εξακολουθεί να υφίσταται το ζήτημα αν το άρθρο 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34 έχει την έννοια ότι εθνική ρύθμιση κατά την οποία το αποκλειστικό δικαίωμα οργάνωσης και εκμετάλλευσης λαχειοφόρων αγορών καθώς και αμοιβαίων στοιχημάτων σε ολόκληρη την εθνική επικράτεια καλύπτει και όλα τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, ιδίως το Διαδίκτυο, αποτελεί «τεχνικό κανόνα» κατά την έννοια της διάταξης αυτής. Το δικαστήριο αυτό, όπως και οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης, εκτιμά ότι, δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/34, από την καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό προκύπτει υποχρέωση του οικείου κράτους μέλους να γνωστοποιήσει στην Επιτροπή τις σχετικές εθνικές διατάξεις, ως τεχνικούς κανόνες, διότι, διαφορετικά, οι διατάξεις αυτές καθίστανται ανεφάρμοστες έναντι των ιδιωτών.

31 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Supremo Tribunal de Justiça (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Λαμβανομένου υπόψη ότι [η Πορτογαλική Δημοκρατία] δεν γνωστοποίησε στην Επιτροπή […] τους τεχνικούς κανόνες που προβλέπονται στην [πράξη νομοθετικού περιεχομένου 422/89], πρέπει οι κανόνες αυτοί, ειδικότερα τα προαναφερθέντα άρθρα [της] 3 […] και 9, να θεωρηθούν ανεφάρμοστοι, κατά τρόπον ώστε οι ιδιώτες να μπορούν να επικαλούνται το ανεφάρμοστό τους;

2) Λαμβανομένου υπόψη ότι [η Πορτογαλική Δημοκρατία] δεν γνωστοποίησε στην Επιτροπή […] τους τεχνικούς κανόνες που προβλέπονται στην πράξη νομοθετικού περιεχομένου 282/2003 […], πρέπει οι εν λόγω κανόνες, ειδικότερα τα προαναφερθέντα άρθρα [της] 2 και 3, να μην τύχουν εφαρμογής έναντι των παρεχόντων υπηρεσίες στην Πορτογαλία;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως

32 Η Santa Casa και η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζουν ότι τα υποβληθέντα ερωτήματα είναι απαράδεκτα, διότι η IOE είναι εταιρία εγκατεστημένη σε τρίτη χώρα, συγκεκριμένα στην Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, και δεν μπορεί επομένως να επικαλεστεί τις θεμελιώδεις ελευθερίες ούτε, κατά συνέπεια, την οδηγία 98/34. Συγκεκριμένα, η εταιρία αυτή είναι η μόνη από τις δύο αναιρεσείουσες της κύριας δίκης που στηρίζεται σε επιχειρήματα που σχετίζονται με τα προδικαστικά ερωτήματα.

33 Υπενθυμίζεται ότι εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της δικαστικής απόφασης που θα εκδοθεί, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της υπόθεσης, τόσο την αναγκαιότητα της προδικαστικής απόφασης για την έκδοση της δικής του απόφασης όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Junqueras Vies, C-502/19, EU:C:2019:1115, σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

34 Επομένως, τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβάλλονται από τα εθνικά δικαστήρια θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή, το δε Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί των ερωτημάτων αυτών μόνον όταν προκύπτει ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το ζήτημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα εν λόγω ερωτήματα (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Junqueras Vies, C-502/19, EU:C:2019:1115, σκέψη 56 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

35 Εν προκειμένω, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 29 της παρούσας αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, των διατάξεων της οδηγίας 98/34 είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Πράγματι, με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου τις οποίες αφορούν τα ερωτήματα αυτά και οι οποίες κατοχυρώνουν το αποκλειστικό δικαίωμα οργάνωσης και εκμετάλλευσης των λαχειοφόρων αγορών και των αμοιβαίων στοιχημάτων σε όλη την εθνική επικράτεια, το οποίο καλύπτει όλα τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, ιδίως δε το Διαδίκτυο, εμπίπτουν ιδίως στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τις συνέπειες που πρέπει να συναχθούν στην περίπτωση κατά την οποία οι διατάξεις αυτές εμπίπτουν στην έννοια του «τεχνικού κανόνα», όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 1, σημείο 11, της εν λόγω οδηγίας.

36 Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που παρατίθεται στη σκέψη 34 της παρούσας αποφάσεως, τα επιχειρήματα της Santa Casa και της Βελγικής Κυβερνήσεως, τα οποία αφορούν κυρίως τη δυνατότητα εφαρμογής της ίδιας οδηγίας στη διαφορά της κύριας δίκης και, επομένως, την ουσία της υπό κρίση υποθέσεως, είναι άνευ σημασίας για την ανατροπή του τεκμηρίου λυσιτέλειας των ερωτημάτων που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο.

37 Κατά συνέπεια, τα προδικαστικά ερωτήματα είναι παραδεκτά.

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

38 Επισημαίνεται ότι το πρώτο και το δεύτερο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορούν, αντιστοίχως, τις διατάξεις της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 422/89 και τις διατάξεις της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 282/2003.

39 Λαμβανομένων υπόψη των ημερομηνιών ενάρξεως ισχύος, αφενός, των εν λόγω πράξεων νομοθετικού περιεχομένου και, αφετέρου, των οδηγιών 83/189 και 98/34, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα των διατάξεων της οδηγίας 83/189 και το δεύτερο υπό το πρίσμα των διατάξεων της οδηγίας 98/34.

Επί του πρώτου ερωτήματος

40 Με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας 83/189 έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία ορίζει ότι το δικαίωμα εκμετάλλευσης των τυχερών παιγνίων ανήκει αποκλειστικά στο κράτος και μπορεί να ασκηθεί μόνον από επιχειρήσεις συσταθείσες υπό τη μορφή ανωνύμων εταιριών με τις οποίες το οικείο κράτος μέλος συνάπτει την αντίστοιχη σύμβαση παραχώρησης και η οποία προβλέπει τις προϋποθέσεις και τις ζώνες ασκήσεως της δραστηριότητας αυτής συνιστά «τεχνικό κανόνα» κατά την έννοια της διατάξεως αυτής. Εφόσον τούτο ισχύει, διερωτάται αν το γεγονός ότι η ως άνω νομοθεσία δεν γνωστοποιήθηκε στην Επιτροπή, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, συνεπάγεται ότι η εν λόγω νομοθεσία δεν μπορεί να αντιταχθεί στους ιδιώτες.

41 Δυνάμει του άρθρου 1, σημείο 5, της οδηγίας 83/189, ως τεχνικός κανόνας πρέπει να νοούνται οι τεχνικές προδιαγραφές, συμπεριλαμβανομένων των διοικητικών διατάξεων που ισχύουν γι' αυτές, η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική, de jure ή de facto, για την εμπορία ή τη χρησιμοποίηση σε κράτος μέλος ή σε μεγάλο τμήμα του κράτους αυτού, με εξαίρεση τις προδιαγραφές που ορίζονται από τις αρχές τοπικής αυτοδιοίκησης. Κατά το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 83/189, τα κράτη μέλη γνωστοποιούν στην Επιτροπή κάθε σχέδιο τεχνικού κανόνα.

42 Κατά το άρθρο 1, σημείο 1, της οδηγίας 83/189, «τεχνικές προδιαγραφές», κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, είναι οι προδιαγραφές που περιέχονται σε έγγραφο με το οποίο ορίζονται τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά ενός προϊόντος, όπως η ποιοτική στάθμη, η απόδοση, η ασφάλεια, οι διαστάσεις, καθώς και οι προδιαγραφές που ισχύουν για το προϊόν όσον αφορά την ορολογία, τα σύμβολα, τις δοκιμές και μεθόδους δοκιμής, τη συσκευασία, το μαρκάρισμα και το ετικετάρισμα (πρβλ. απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001, van der Burg, C-278/99, EU:C:2001:143, σκέψη 20).

43 Στο μέτρο, όμως, που τα άρθρα 3 και 9 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 422/89 προβλέπουν καθεστώς παραχωρήσεως για την εκμετάλλευση τυχερών ή χρηματικών παιγνίων, καθώς και τις προϋποθέσεις και τις ζώνες άσκησης της δραστηριότητας αυτής, δεν προκύπτει ότι οι εν λόγω διατάξεις αφορούν τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά ενός προϊόντος, κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 1, της οδηγίας 83/189, οπότε δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «τεχνικοί κανόνες», κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 5, της εν λόγω οδηγίας.

44 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας 83/189 έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία ορίζει ότι το δικαίωμα εκμετάλλευσης των τυχερών παιγνίων ανήκει αποκλειστικά στο κράτος και μπορεί να ασκηθεί μόνον από επιχειρήσεις συσταθείσες υπό μορφή ανωνύμων εταιριών με τις οποίες το οικείο κράτος μέλος συνάπτει την αντίστοιχη σύμβαση παραχώρησης και η οποία προβλέπει τις προϋποθέσεις και τις ζώνες ασκήσεως της δραστηριότητας αυτής δεν συνιστά «τεχνικό κανόνα» κατά την έννοια της διατάξεως αυτής.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

45 Με το δεύτερο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34, σε συνδυασμό με το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας αυτής, έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η αποκλειστική εκμετάλλευση ορισμένων τυχερών παιγνίων που έχει παραχωρηθεί σε δημόσιο φορέα για όλη την εθνική επικράτεια περιλαμβάνει και την εκμετάλλευση

στο Διαδίκτυο συνιστά «τεχνικό κανόνα» κατά την έννοια της πρώτης από τις διατάξεις αυτές. Εφόσον τούτο ισχύει, διερωτάται αν το γεγονός ότι η ως άνω νομοθεσία δεν γνωστοποιήθηκε στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής συνεπάγεται ότι η εν λόγω νομοθεσία δεν μπορεί να αντιταχθεί στους ιδιώτες.

46 Υπενθυμίζεται ότι η έννοια του «τεχνικού κανόνα» καλύπτει, πρώτον, την «τεχνική προδιαγραφή», κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 3, της οδηγίας αυτής, δεύτερον, την «άλλη απαίτηση», όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 1, σημείο 4, της εν λόγω οδηγίας, τρίτον, τον κατ' άρθρο 1, σημείο 5, της ίδιας οδηγίας «κανόνα σχετικά με τις υπηρεσίες» και, τέταρτον, τις «νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις των κρατών μελών που απαγορεύουν την κατασκευή, εισαγωγή, εμπορία ή χρήση ενός προϊόντος και την παροχή ή χρήση μιας υπηρεσίας ή την εγκατάσταση για την παροχή των υπηρεσιών αυτών», κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34 (απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 2018, Van Gennip κ.λπ., C-137/17, EU:C:2018:771, σκέψη 37).

47 Κατά το άρθρο 1, σημείο 5, της εν λόγω οδηγίας, συνιστά «κανόνα σχετικά με τις υπηρεσίες» κάθε απαίτηση γενικής φύσεως σχετικά με την πρόσβαση στις δραστηριότητες των υπηρεσιών που περιγράφονται στο άρθρο 1, σημείο 2, της ίδιας οδηγίας, υπηρεσιών οι οποίες συνίστανται ειδικότερα σε «οποιαδήποτε υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών, ήτοι κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν προσωπικής επιλογής ενός αποδέκτη υπηρεσιών».

48 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι διατάξεις σχετικά με την απαγόρευση προσφοράς τυχερών παιγνίων μέσω Διαδικτύου, οι εξαιρέσεις από την απαγόρευση αυτή, οι περιορισμοί που επιβάλλονται στη δυνατότητα προσφοράς αθλητικών στοιχημάτων μέσω του Διαδικτύου, καθώς και η απαγόρευση της διαφημίσεως τυχερών παιγνίων μέσω του Διαδικτύου μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «κανόνες σχετικά με τις υπηρεσίες», κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 5, της οδηγίας 98/34, στο μέτρο που αφορούν «υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών», κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 2, της εν λόγω οδηγίας (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2016, Ince, C-336/14, EU:C:2016:72, σκέψη 75).

49 Εν προκειμένω, οι κανόνες των άρθρων 2 και 3 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 282/2003 αφορούν ειδικά υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας. Επιπλέον, λόγω της παραχωρήσεως στη Santa Casa της αποκλειστικής εκμετάλλευσης των τυχερών παιγνίων μέσω του Διαδικτύου, οι διατάξεις αυτές απαγορεύουν την παροχή των υπηρεσιών αυτών σε όλους τους επιχειρηματίες, εξαιρουμένου του εν λόγω δημόσιου φορέα.

50 Κατά συνέπεια, οι διατάξεις αυτές εμπίπτουν στην τέταρτη κατηγορία που καλύπτεται από την έννοια του «τεχνικού κανόνα» του άρθρου 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34, δηλαδή στις «νομοθετικές […] διατάξεις […] που απαγορεύουν […] την παροχή […] υπηρεσίας».

51 Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη με τον σκοπό της εν λόγω οδηγίας, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις 7 και 8 της οδηγίας 98/48, με την οποία τροποποιήθηκε η οδηγία 98/34, ο οποίος συνίσταται στην προσαρμογή των υφιστάμενων εθνικών νομοθεσιών στις νέες υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας και στην αποτροπή των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών και στην ελευθερία εγκατάστασης τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα την ανακατάτμηση της εσωτερικής αγοράς (πρβλ. απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Falbert κ.λπ., C-255/16, EU:C:2017:983, σκέψη 34).

52 Όσον αφορά το ζήτημα αν τα άρθρα 2 και 3 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 282/2003 έπρεπε, πριν από την έκδοσή τους, να έχουν γνωστοποιηθεί στην Επιτροπή βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 98/34, υπενθυμίζεται ότι η προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή υποχρέωση, δηλαδή η εκ μέρους των κρατών μελών γνωστοποίηση στην Επιτροπή κάθε σχεδίου τεχνικού κανόνα, προβλεπόταν ήδη στο άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 83/189, όπως επίσης και

η κύρωση η οποία συνίσταται στη μη εφαρμογή των τεχνικών κανόνων που δεν γνωστοποιήθηκαν (απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2017, Município de Palmela, C-144/16, EU:C:2017:76, σκέψεις 35 και 36).

53 Πράγματι, η υποχρέωση γνωστοποίησης την οποία προβλέπει το άρθρο 8, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 98/34 συνιστά ουσιώδες μέσο για την πραγματοποίηση του ελέγχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο οποίος αποσκοπεί στην προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών και της ελευθερίας εγκαταστάσεως (πρβλ. απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Falbert κ.λπ., C-255/16, EU:C:2017:983, σκέψη 34). Η μη τήρηση της υποχρέωσης γνωστοποίησης συνιστά επομένως ουσιώδη διαδικαστική πλημμέλεια κατά τη θέσπιση των οικείων τεχνικών κανόνων, η οποία συνεπάγεται το ανεφάρμοστο των κανόνων αυτών, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αντιταχθούν στους ιδιώτες (πρβλ. αποφάσεις της 4ης Φεβρουαρίου 2016, Ince, C-336/14, EU:C:2016:72, σκέψη 67, καθώς και της 1ης Φεβρουαρίου 2017, Município de Palmela, C-144/16, EU:C:2017:76, σκέψη 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Οι ιδιώτες μπορούν να επικαλούνται τη μη τήρηση της ως άνω υποχρέωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία οφείλουν να αρνούνται την εφαρμογή εθνικού τεχνικού κανόνα ο οποίος δεν γνωστοποιήθηκε σύμφωνα με την οδηγία 98/34 (απόφαση της 10ης Ιουλίου 2014, Ivansson κ.λπ., C-307/13, EU:C:2014:2058, σκέψη 48).

54 Επομένως, από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, δεδομένου ότι δεν γνωστοποιήθηκαν στην Επιτροπή σύμφωνα με την οδηγία 98/34, οι τεχνικοί κανόνες που προβλέπονται στα άρθρα 2 και 3 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 282/2003 δεν μπορούν να εφαρμοστούν και, κατά συνέπεια, δεν μπορούν να αντιταχθούν στους ιδιώτες. Συναφώς, δεν ασκεί επιρροή, αντιθέτως προς τους ισχυρισμούς της Santa Casa και της Βελγικής Κυβερνήσεως, ότι ο επιχειρηματίας μπορεί να επικαλεστεί τις θεμελιώδεις ελευθερίες ή την ως άνω οδηγία.

55 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34, σε συνδυασμό με το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας αυτής, έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η αποκλειστική εκμετάλλευση ορισμένων τυχερών παιγνίων που έχει παραχωρηθεί σε δημόσιο φορέα για όλη την εθνική επικράτεια περιλαμβάνει και την εκμετάλλευση στο Διαδίκτυο συνιστά «τεχνικό κανόνα», κατά την έννοια της πρώτης από τις διατάξεις αυτές, και η μη γνωστοποίησή της στην Επιτροπή, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, συνεπάγεται ότι η εν λόγω νομοθεσία δεν μπορεί να αντιταχθεί στους ιδιώτες.

Επί των δικαστικών εξόδων

56 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (ένατο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας 83/189/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Μαρτίου 1983, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 88/182/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 22ας Μαρτίου 1988, έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία ορίζει ότι το δικαίωμα εκμετάλλευσης των τυχερών παιγνίων ανήκει αποκλειστικά στο κράτος και μπορεί να ασκηθεί μόνον από επιχειρήσεις συσταθείσες υπό μορφή ανωνύμων εταιριών με τις οποίες το οικείο κράτος μέλος συνάπτει την αντίστοιχη σύμβαση παραχώρησης και η οποία προβλέπει τις προϋποθέσεις και τις ζώνες ασκήσεως της δραστηριότητας αυτής δεν συνιστά «τεχνικό κανόνα» κατά την έννοια της διατάξεως αυτής.

2) **Το άρθρο 1, σημείο 11, της οδηγίας 98/34/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 98/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 1998, σε συνδυασμό με το άρθρο 1, σημείο 5, της οδηγίας αυτής, όπως έχει τροποποιηθεί, έχει την έννοια ότι εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η αποκλειστική εκμετάλλευση ορισμένων τυχερών παιγνίων που έχει παραχωρηθεί σε δημόσιο φορέα για όλη την εθνική επικράτεια περιλαμβάνει και την εκμετάλλευση στο Διαδίκτυο συνιστά «τεχνικό κανόνα», κατά την έννοια της πρώτης από τις διατάξεις αυτές, και η μη γνωστοποίησή της στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, όπως έχει τροποποιηθεί, συνεπάγεται ότι η εν λόγω νομοθεσία δεν μπορεί να αντιταχθεί στους ιδιώτες.**

(υπογραφές)